

**Управління освіти адміністрації
Новобаварського району
Харківської міської ради**

Методичний центр

***Методичні рекомендації
щодо організації інклюзивного навчання
дітей з особливими освітніми потребами
у закладах загальної середньої освіти***

Харків-2019

Методичні рекомендації. Харків: Методичний центр Управління освіти адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради, 2018. – 37 с.

Методичні рекомендації містять добірку матеріалів щодо організації та змісту інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти, призначений для педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, які викладають в інклюзивних класах, директорів ЗЗСО та їх заступників, батьків.

Укладачі: Вибранна В.М., методист МЦ

Рецензент: Токар О.В., завідувач МЦ

Матеріали обговорено та схвалено методичною радою МЦ УО Новобаварського району Харківської міської ради, рекомендовано для використання у ЗЗСО Новобаварського району.

Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами

Інтеграція дітей з порушеннями психофізичного розвитку в заклади загальної середньої освіти становить складну проблему, адже саме лише перебування дитини у широкому соціумі – це ще не запорука її успішного навчання та соціалізації. Кінцевий результат значною мірою залежить від того, які *умови для цього створені*, а також від наполегливої та цілеспрямованої роботи всіх учасників освітнього процесу.

Закон України «Про освіту» зазначає таке тлумачення термінів:

- **особа з особливими освітніми потребами** - особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту;
- **інклюзивне навчання** - система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами організовується відповідно до «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ вад 09.08.2017 № 588 та іншими нормативно-правовими документами (*Додаток 1*).

Метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізація та інтеграція у суспільство, залучення сім'ї до участі в освітньому процесі. Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;

- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення інклюзивного освітнього середовища (сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей);
- розумне пристосування - запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами;
- створення позитивного мікроклімату у закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальної програми розвитку.

Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти необхідно створити відповідні умови:

- безперешкодний доступ до території та приміщень закладу освіти, зокрема, для дітей з вадами опорно-рухового апарату, в тому числі для дітей, які пересуваються на візку, та дітей з вадами зору;
- забезпечення закладу освіти необхідними навчально-методичними посібниками, наочно-дидактичними та індивідуальними засобами навчання;
- наявність кабінетів для проведення корекційно-розвиткових занять з відповідним обладнанням;
- забезпечення педагогічними кадрами, які володіють методиками роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне навчання організовується у закладах загальної середньої освіти, незалежно від типу, форми власності та підпорядкування. Рішення про створення

класів з інклюзивним навчанням приймається керівником закладу за погодженням з відповідним органом управління освітою відповідно до потреб. Зарахування учнів з особливими освітніми потребами до класів з інклюзивним навчанням здійснюється за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, на підставі письмової заяви батьків, та висновку інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ). *У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків інклюзивний клас утворюється в обов'язковому порядку (ст. 20 Закону України «Про освіту»).*

Для забезпечення ефективності освітнього процесу у класі з інклюзивним навчанням кількість учнів з особливими освітніми потребами становить:

- одна - три дитини із числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо;
- не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках.

Відповідно до індивідуальних особливостей освітньої діяльності для кожного учня з особливими освітніми потребами складається **індивідуальна програма розвитку дитини (ІПР)** - документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини (*Додаток 2*). В індивідуальній програмі розвитку зазначається загальна інформація про учня, наявний рівень знань і вмінь, динаміку розвитку, адаптацію навчального матеріалу, технічні пристосування, додаткові послуги (корекційно-розвиткові заняття), визначені на підставі висновку ІРЦ.

Індивідуальна програма розвитку розробляється впродовж 2-х тижнів з моменту початку освітнього процесу групою фахівців (заступник директора з

навчально-виховної роботи, учителі, асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, медичні працівники закладу освіти, дефектолог, логопед тощо) з обов'язковим залученням батьків учня або його законних представників, затверджується керівником загальноосвітнього навчального закладу і підписується батьками або законними представниками та переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування.

Потреба в коригуванні ІПР (або складанні нової) може виявитись необхідною, наприклад, якщо:

- дитина досягла поставленої навчальної мети;
- у дитини виникають труднощі при досягненні визначених цілей;
- виникла необхідність збільшити кількість послуг дитині;
- дитину переводять в інший заклад;
- у дитини спостерігаються проблеми з поведінкою тощо.

Участь батьків у розробці ІПР є надзвичайно важливою. Батьки не тільки надають важливу інформацію про особливості розвитку дитини (інформація про стан здоров'я, розвиток, інтереси, особливості поведінки дитини тощо), вони узгоджують ІПР, підписуючи її. Підписання батьками ІПР є обов'язковим і свідчить про те, що вони знають і поділяють навчальні цілі й завдання, визначені на рік; усвідомлюють характер модифікацій та адаптації навчального процесу; а також поінформовані про моніторинг і перегляд індивідуальної програми розвитку. ***Без підпису батьків ІПР вважається недійсною!***

При складанні індивідуальної навчальної програми (є частиною ІПР) (Додаток 3) педагоги в першу чергу аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроці, актуальним і потенційним можливостям дитини з особливими освітніми потребами.

Формулюючи довгострокову мету, окреслюємо, що має досягти дитина за визначений термін навчання. Її тривалість може бути різною, найчастіше, обмежується одним роком. Визначення довгострокової мети навчання має бути тісно пов'язане з результатами проведеної комплексної оцінки і спиратися на сильні сторони учня. Вона визначає напрямки розвитку дитини у визначений

термін і має обов'язково доповнюватися завданнями, які її конкретизують. Завдання мають бути точними, піддаватися вимірюванню, а також такими, щоб їх можна було виконати протягом навчального року, тому треба запитати себе: «Як дитина зможе продемонструвати реалізацію визначених завдань?»

При визначенні спеціальних та додаткових послуг, відповідних адаптацій та модифікацій до уваги береться результат комплексної психолого-педагогічної оцінки, наданої ІРЦ.

Адаптації/модифікації. При складанні індивідуальної програми розвитку необхідно проаналізувати, які адаптації та модифікації слід розробити для облаштування середовища, застосування належних навчальних методів, матеріалів, обладнання, урахування сенсорних та інших потреб дитини.

Адаптації використовуються в тому разі, коли учень в змозі засвоювати матеріал на рівні вимог освітнього стандарту (навчальної програми), але потребує для цього певних фізичних акомодаций, іншої методики викладання чи застосування іншої форми оцінювання. Адаптація означає зміну методики викладання, типів матеріалів та/або завдань чи продуктів навчальної діяльності, які готує учень. Зокрема, деякі учні з фізичною інвалідністю не можуть писати, а тому мають виконувати письмові завдання з допомогою комп'ютера. Учням, які не бачать, потрібно надавати навчальні матеріали мовою Брайля. Все це – приклади адаптацій.

У деяких учнів з особливими потребами можуть бути значні когнітивно-пізнавальні труднощі, внаслідок яких вони неспроможні працювати на рівні цілей освітнього стандарту, навіть з використанням адаптацій. Для них матеріал програми потрібно модифікувати. **Модифікація** – це зміна кількості чи змісту навчальних цілей, яких має досягти учень. Такі зміни здійснюються для забезпечення його навчальних потреб. Важливо, щоб команда дитини попередньо обговорила причини й шляхи застосування таких модифікацій. Також необхідно поінформувати батьків і залучити їх до цього обговорення. Модифікації мають бути прописані в індивідуальному навчальному плані.

На відміну від модифікацій, **адаптації** змінюють характер подачі

навчального матеріалу, не змінюючи зміст або концептуальну складність навчального завдання. Зокрема, можуть використовуватись такі види адаптацій:

- пристосування освітнього середовища (збільшення інтенсивності освітлення в класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається слабочуюча дитина, забезпечення її слуховим апаратом);
- адаптація навчальних підходів (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності);
- адаптація навчальних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, картки-підказки, тощо).

Невід'ємною складовою процесу розроблення індивідуальної програми розвитку є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збирання відомостей про її успіхи (учнівські роботи, результати спостережень педагогів, результати тестів, тощо).

Для дітей з особливими освітніми потребами на основі навчального плану розробляється індивідуальний навчальний план (частина ІПР) з урахуванням рекомендацій ІРЦ. Навчання дітей у класах з інклюзивним навчанням здійснюється за навчальними планами, програмами, підручниками, посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів. Схема складання календарно-тематичного планування відповідає загальноновизнаній формі.

Особливістю освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість. Для проведення корекційно-розвиткових занять в індивідуальній програмі розвитку зазначається кількість годин та напрями проведення корекційно-розвиткових занять, визначені ІРЦ з урахуванням особливостей психофізичного розвитку учня, зокрема:

- 3-5 годин - для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями;

- 5-8 годин - для дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку тощо).

Години, визначені для проведення корекційно-розвиткових занять, не враховуються під час визначення гранично допустимого тижневого навчального навантаження учнів з особливими освітніми потребами.

Кількість годин на тиждень для проведення корекційно-розвиткових занять з кожним учнем встановлюється з урахуванням рекомендацій відповідного ІРЦ.

Корекційно-розвиткові заняття регламентуються окремим розкладом, який складає заступник директора з навчально-виховної роботи за участю відповідних спеціалістів, батьків, та затверджується керівником закладу.

Корекційно-розвиткові заняття проводяться після закінчення уроків:

- у 1-4-х класах до 18.00 год;
- у 5-11 (12)-х класах до 19.00 год.

Тривалість групового заняття (2-6 осіб з однорідними порушеннями) – 35-40 хв., індивідуального – 20-25 хв.

Відповідно до наказу МОН України від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» в закладах загальної середньої освіти створюється та затверджується наказом керівника команда психолого-педагогічного супроводу (далі – команда ППС) дитини з особливими освітніми потребами, розробляється положення. До складу Команди супроводу дитини з ООП у закладі загальної середньої освіти входять:

- постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент

вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки або законні представники дитини з ООП тощо;

- залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Засідання команди ППС проводиться не менше, ніж 4 рази на рік.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюється за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 р. за №566/19304. Оцінювання навчальних досягнень учнів, які навчаються за індивідуальним навчальним планом і програмою, здійснюється за обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою. ***Система оцінювання навчальних досягнень учнів повинна бути стимулюючою.***

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо (*Додаток 4*).

У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається: **«Портфоліо – це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування уміння учнів ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки».**

Іншими словами, портфоліо – це зібрання робіт учня, що забезпечує цілісне бачення його слабких та сильних сторін. До портфоліо мають входити продукти навчальної діяльності учня, що засвідчують її динаміку, а не лише позитивні оцінки, а також дозволяють побачити результати корекційно-розвивального

впливу. Ці матеріали можуть використовуватися для обговорення на засіданнях команди психолого-педагогічного супроводу, у спілкуванні з батьками, допоможуть визначати ефективність індивідуальної програми розвитку та корегувати її.

Поки що нормативно не визначено переліку документації, яку має оформлювати асистент вчителя. Деякі уявлення щодо цього питання можна сформулювати, керуючись посадовими обов'язками асистента вчителя, окремими нормативними документами та роз'ясненнями. Педагогічні працівники, ведучи відповідну документацію, планують свою роботу, забезпечують її облік та звітність. Надаємо орієнтовний перелік та орієнтовні зразки документації асистента вчителя (Додаток 5).

КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» рекомендує для використання в роботі добірку науково-методичної літератури з інклюзивної освіти (Додаток 6).

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про загальну середню освіту» «діти з особливими освітніми потребами залучаються до позакласної та позашкільної роботи з урахуванням їхнього віку, здібностей, інтересів, потреб, можливостей, індивідуальних особливостей освітньої діяльності та стану здоров'я».

Таким чином, урахування та реалізація нормативно-правового, науково-методичного забезпечення змісту освітнього процесу, використання сучасних підходів до навчання дітей зазначеної категорії, що включають цілеспрямовану діяльність педагогів та батьків учнів, співпрацю з командою фахівців, забезпечують ефективність навчання дітей і створюють підґрунтя для успішного навчально-корекційного результату.

Нормативно-правова база у сфері інклюзивної освіти

1. Закон України від 06.09.2018 № 2541-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»
2. Лист МОН від 07.08.2018 № 1/9-487 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2018-2019 н.р.»
3. Наказ МОН України від 08.06.2018 № 609 "Про затвердження Примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти"
4. Лист МОН від 18.05.2018 № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»
5. Наказ МОН від 23.04.2018 № 414 «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти»
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 88 від 21.02.2018 «Про деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 році»
7. Лист МОН України від 05.02.2018 № 2.5-281 "Щодо тривалості уроків в інклюзивних класах, функціональних обов'язків асистента вчителя"
8. Наказ МОН від 01.02.2018 № 90 «Про внесення змін до наказу МОН від 06.12.2010 № 1205»
9. Лист МОН від 29.11.2017 № 1/9-639 «Щодо Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами»
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 863 «Про внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам та надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами»
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання узагальноосвітніх навчальних закладах»
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету

- місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами»
13. Лист МОН України від 10.01.2017 № 1/9-2 «Про сучасні підходи до навчально-виховного процесу учнів з особливими освітніми потребами»
 14. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 526 «Про внесення зміни у додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298»
 15. Указ Президента України від 13.12.2016 № 553/2016 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю»
 16. Лист МОН України від 02.01.2013 № 1/9-1 «Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання»»
 17. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (від 25 червня 2013 року №344/2013)
 18. Постанова Кабінету Міністрів України № 607 від 21.08.2013 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами»
 19. Лист МОН від 28.09.2012 № 1/9-694 «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням»
 20. Лист МОН від 25.09.2012 № 1/9-675 «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя»
 21. Лист МОН від 26.07.2012 № 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання»
 22. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»
 23. Наказ МОН від 13.03.1993 № 135 «Про затвердження Положення про логопедичні пункти системи освіти»

Індивідуальна програма розвитку

1. Період виконання _____

2. Загальні відомості про учня:

прізвище, ім'я, по батькові _____

дата народження _____

повне найменування загальноосвітнього навчального закладу, в якому навчається учень

рік навчання _____

3. Відомості про особливості розвитку учня (особливі освітні потреби, стан здоров'я, фізичний і мовленнєвий розвиток, когнітивну, емоційно-вольову сферу, навчальну діяльність)

Порядковий номер	Дата	Короткий зміст	Джерело інформації
------------------	------	----------------	--------------------

4. Наявний рівень знань і вмінь учня

Потенційні можливості	Потреби
-----------------------	---------

5. Додаткові освітні та соціальні потреби учня (додаткова підтримка асистента вчителя, супровід соціальним працівником, робота з вчителем-дефектологом, вчителем-логопедом тощо)

Так (зазначити потреби) _____

Ні

6. Психолого-педагогічна допомога, що надається під час проведення у позаурочний час корекційно-розвиткових занять

Найменування заняття	Фахівець, який проводить заняття	Місце проведення заняття	Дата проведення заняття	Періодичність
----------------------	----------------------------------	--------------------------	-------------------------	---------------

7. Характеристика учня

Сфера розвитку	Стисла характеристика	Заплановані дії	Очікувані результати/уміння
Емоційно-вольова			
Фізична			
Когнітивна			
Мовленнєва			
Соціальна			

8. Навчальні предмети (у разі, коли потенційні можливості учня не дають змоги засвоїти навчальну програму, що призводить до необхідності розроблення адаптованої або модифікованої програми)

Порядковий номер	Навчальний предмет	Програма	
		адаптована	модифікована

Звільнення від вивчення окремих навчальних предметів

Так (зазначити предмет (предмети) _____

Ні

9. Адаптація (необхідне підкреслити)

Пристосування середовища: доступність, інтенсивність освітлення, зменшення рівня шуму в класі, приміщення для усамітнення, інше _____

Психолого-педагогічна адаптація: збільшення часу на виконання завдань, чергування видів діяльності, виконання завдань за зразком, вид та частота релаксації, використання засобів концентрації уваги, інше _____

Адаптація навчального матеріалу: адаптація навчальних посібників, наочних матеріалів, картки-підказки, використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, інше _____

Необхідне спеціальне обладнання

Так (зазначити обладнання) _____

Ні

10. Індивідуальний навчальний план

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляються відповідно до особливостей інтелектуального розвитку учня.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік предметів та кількість годин для їх вивчення.

Навчальний предмет _____

Цілі навчання	Зміст	Педагогічні технології, спрямовані на досягнення мети	Оцінювання знань, які засвоїв учень за рік/півріччя
---------------	-------	---	---

11. Джерела інформації в процесі розроблення індивідуальної програми розвитку:

висновок психолого-медико-педагогічної консультації

попередня індивідуальна програма розвитку

батьки/опікуни учень

інші _____

12. Члени групи з розроблення індивідуальної програми розвитку

Прізвище, ім'я, по батькові	Найменування посади	Підпис
-----------------------------	---------------------	--------

13. Узгодження індивідуальної програми розвитку з:

1) батьками/законними представниками:

прізвище, ім'я, по батькові батьків/законних представників

підпис _____ дата _____

2) учнем у разі, коли йому виповнилося 16 і більше років

підпис _____ дата _____

14. План консультування батьків/законних представників у процесі розроблення/виконання індивідуальної програми розвитку

Дата	Мета	Відповідальні особи
------	------	---------------------

15. Моніторинг стану розвитку учня та його навчальних досягнень

Сфери розвитку/ навчальні предмети	Строк проведення моніторингу			
	протягом першого півріччя навчального року	після закінчення першого півріччя навчального року	протягом другого півріччя навчального року	після закінчення навчального року

(найменування посади директора
загальноосвітнього навчального закладу)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

_____ 20__ р.

Індивідуальна навчальна програма

Довгострокова мета: _____

Короткострокові завдання	Методи оцінювання	Дата і прогрес
	Зразки робіт	
	Спостереження	
	Контрольні листки	
	Тестові завдання	
	Стандартні тести	

Умовні позначення:*О* – учень оволодів умінням, досяг поставленої мети;*СП* – спостерігається суттєвий прогрес;*НП* – спостерігається незначний прогрес;*ПН* – прогресу в досягненні конкретної мети немає;

Розділи портфоліо (приклад)

Титульний лист

Містить основну інформацію (прізвище, ім'я, побатькові дитини; навчальний заклад, клас), контактну інформацію.

Розділ: «Досягнення учня у навчанні»

Контрольні та самостійні роботи (відповідно до навчальної програми), завдання, спрямовані на усунення помилок допущених у роботах; зразки робіт з числа тих, що виконуються щоденно та домашніх робіт, підсумкові атестаційні відомості (за семестр, навчальний рік).

Розділ: «Соціальна компетентність учня»

Містить записи асистета вчителя про особливості співпраці учня з однокласниками на уроці, у позаурочний час; особливості спілкування з однолітками, дорослими, коло друзів. При цьому важливо відмічати чинники, які призводять до труднощів соціалізації (особливості поведінки, комунікативної діяльності), а також позитивні сторони, які слугують підґрунтям для поліпшення соціальних контактів дитини.

Розділ: «Суспільна робота учня»

Доручення, які дитина виконує в класі, у школі; участь у суспільнокорисній праці, подяки за виконане тощо.

Розділ: «Творчі роботи учня»

У цьому розділі вміщуються творчі роботи учня. Якщо виконана об'ємна робота (виріб), треба помістити її фотографію. Якщо дитина брала участь у виставці або конкурсі, необхідно вказати інформацію про цей захід: назва, коли, де і ким проводився.

Розділ: «Відгуки і побажання»

Вміщуються висновки та побажання за результатами навчального року.

Документація асистента вчителя (орієнтовно):

1. Графік роботи асистента вчителя, затверджений керівником закладу
2. Журнал обліку робочого часу асистента вчителя
3. Журнал обліку відвідування корекційно-розвиткових занять
4. Журнал обліку консультацій та просвітницьких заходів
5. Щоденний план роботи асистента вчителя
6. Журнал обліку спостережень
7. План - конспект уроків з прикладами індивідуальних завдань, схем, наочності, карток, розроблений спільно з вчителем
8. Посадова інструкція
9. Інструкція з охорони праці
10. Ксерокопія витягу ІРЦ
11. Ксерокопія наказів з організації інклюзивного навчання по закладу
12. Індивідуальна програма розвитку
13. Портфоліо учня

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор _____

Графік роботи асистента вчителя

(назва закладу загальної середньої освіти)
у 20__/20__ навчальному році

№ з/п	Форма роботи	Дні тижня (кількість годин)					Обсяг, год
		Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця	
1.	Навчальна робота						
2.	Індивідуальний супровід						
3.	Виховна робота						
4.	Співпраця з педагогами						

Журнал обліку робочого часу асистента вчителя

(назва закладу загальної середньої освіти)

Розпочато « ____ » _____ 20__ р.

Закінчено « ____ » _____ 20__ р.

№ з/п	Дата	Зміст виконаної роботи*	К-ть годин	ПІБ виконавця	Підпис

*Зміст виконаної роботи записується відповідно до посадової інструкції асистента вчителя, наприклад: допомога вчителю під час проведення уроків; розроблення матеріалів для індивідуальної роботи з дітьми; проведення виховних занять; індивідуальний супровід дітей; консультації для батьків та ін.

Журнал обліку відвідування корекційно-розвиткових занять

(назва закладу загальної середньої освіти)

Розпочато « ____ » _____ 20__ р.

Закінчено « ____ » _____ 20__ р.

№ з/п	Дата	ПІБ учня, клас	Тема заняття	Корекційна робота (зміст)	ПІБ фахівця	Підпис	Примітки

Журнал обліку консультацій та просвітницьких заходів з уч ____ інклюзивного класу

(ПІБ учня)

(назва закладу загальної середньої освіти)

Розпочато « ____ » _____ 20__ р.

Закінчено « ____ » _____ 20__ р.

№ з/п	Дата	ПІБ учня, клас	Назва заходу, тема	ПІБ фахівця	Підпис	Примітки

Щоденний план роботи асистента вчителя

(ПІБ педагога)

Дата	Клас	ПІБ учня	Відвідування уроків у класі, допомога вчителю під час проведення уроків	Адаптація навчальних матеріалів, розроблення матеріалів для індивідуальної роботи	Робота з батьками та педагогами	Завдання соціально-педагогічного супроводу (індивідуальний супровід)	Примітки

Журнал обліку спостережень уч ____ інклюзивного класу

(ПІБ учня)

(назва закладу загальної середньої освіти)

Розпочато « ____ » _____ 20__ р.

Закінчено « ____ » _____ 20__ р.

Посада	Результати спостережень	
	I півріччя	II півріччя
Асистент учителя		
Соціальний педагог		
Практичний психолог		
Учитель-логопед		
Учитель-дефектолог		
Учителі-предметники		
Батьки учня як члени команди супроводу		

Список науково-методичної літератури з інклюзивної освіти

1. Блінова, Г. И. Подолання мовленнєвих вад дітей [текст]: У 2 ч. – К. : Благовіст, 2005. – Ч.1. – 288с. Ч.2. – 2006. – 288 с.
2. Блінова, Г. Й. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей: Посібник для вчителя / Г. Й. Блінова, Т. В. Пічугіна. – К. : Рад. шк., 1990. – 111с.
3. Бобровникова, З. П. Обучение и воспитание детей больных сколиозом: Пособие для учителей. – 2-е изд., перераб. / З. П. Бобровникова. – М. : Просвещение, 104 с., ил.
4. Бондар, А. Д. Навчально-виховна робота у школах-інтернатах і школах подовженого дня: Посібник для студентів педагогічних вузів та пед училищ, вчителів і вихователів / А. Д. Бондар, Б. С. Кобзар. – К. : Вища школа, 1969. – 302 с.
5. Бондар, В. І. Проблеми колекційного навчання у спеціальній педагогіці: Навчальний посібник / В. І. Бондар. – К. : Наш час, 2005. – 176 с.
6. Борщевська, Л. В. Читанка [текст]: Підручник для першого класу спеціалізованої загальноосвітньої школи для глухих дітей / Л. В. Борщевська, Л. С. Лебедева. – К. : Богдана, 2006. – 240с.
7. Борякова, Н. Ю. Коррекционно-педагогическая работа в детском саду для детей с задержкой психического развития / Н. Ю. Борякова, М. А. Касицына. – М. : В. Секачѳв, ИОИ, 2004. – 66с. – ISBN 5-88923-92-1.
8. Брѳзе, Б. Активизация ослабленного интеллекта при обучении во вспомогательных школах: Перевод с немецкого / Б. Брѳзе. – М. : Медицина, 1981, ил. – 240 с.
9. Вавина, Л. С. Обучение русскому языку учащихся вспомогательной школы / Л. С. Вавина. – К. : Рад. шк., 1986. – 126 с.
10. Власов, В. Вступ до історії України: Підручник для 5кл. спеціальної загальноосвітньої школи для дітей зі зниженим зором / В. Власов, О. Данилевська. – К. : Благовіст, 2001. – 288с.
11. Власова, Т. А. О детях с отклонениями в развитии. 2-е изд., испр. и доп. / Т. А. Власова, М. С. Певзнер. – М. : Просвещение, 1973. – 175 с.
12. Власова, Т.А. Учителю о детях с отклонениями в развитии / Т.А.Власова, М.С.Певзнер. – М. : Просвещение, 1967. – 208с.
13. Визгерд, Я. А. Подготовка учащихся к урокам в школе-интернате / Я. А. Визгерд. – М. : Учпедгиз, 1962. – 100 с.
14. Волинець, Ю. Й. Програма для шкіл інтенсивної педагогічної корекції. Фізична культура. 1-9 класи / Ю. Й. Волинець, Л. М. Довганюк. – Х. : Веста, 2006. – 128с.

15. Волосовец, Т. В. Организация педагогического процесса в дошкольном образовательном учреждении компенсирующего вида: Практическое пособие для директоров и воспитателей / Т. В. Волосовец, Н. Н. Сазонова. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. – 232с. – (Коррекционная перепроверка). – ISBN 5-691 – 01156 – 1.
16. Воспитание и обучение детей и подростков с тяжёлыми и множественными нарушениями развития: программно – методические материалы / И. М. Бгажникова, М. Б. Ульянцева, С. В. Комарова [и др.]. – М. : Гуманитарное издание центр ВЛАДОС, 2007. – 239с. – (коррекционная педагогика). – ISBN 078-5-691-01566-3.
17. Воспитание учащихся в пришкольном интернате / Под редакцией А. Д. Солдатенкова. – М. : Просвещение, 1980. – 168 с.
18. Воспитание и обучение детей и подростков с тяжёлыми и множественными нарушениями развития: программно-методические материалы / Под редакцией И. М. Бгажниковой. – М. : ВЛАДОС, 2007. – 239с.
19. Внеурочные самостоятельные занятия в школе-интернате / Под редакцией Р. Я. Журавлёвой. – М. : Просвещение, 1968. – 200 с.
20. Гуцал, Л.Л. Корекція заїкання у молодших школярів: навч.-метод. посіб. / Людмила Гуцал. – К. : Шк.світ, 2008. – 128с. – (б-ка «Шк.світу»)
21. Дети с задержкой психического развития / Под ред. Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной – М. : Педагогика, 1984. – 256 с.
22. Дети с отклонениями в развитии: ограничение олигофрении от сходных состояний / Под редакцией проф. М. С. Певзнер – М. : Просвещение, 1966. – 261 с.
23. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам: книга 3 / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Наук. світ, 2006. – 212 с. ISBN 966-675-422-3
24. Діти з особливими потребами в школі: психолого-педагогічний супровід / Ольга Романова [та ін.] – К. : Шк.світ, 2011. – 128с. – (б-ка «Шк.світу»). – ISBN 978-966-451-000-1.
25. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: Зб.наук.праць. Вип.5. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 172с. – ISBN 978-966-189-318-3.
26. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. збірник: Вип. 7 / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Науковий світ, 2006 – 300с. ISBN 966-675-442-8
27. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. збірник у двох томах: Вип. 8 / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К.: Науковий світ, 2006. –
Т.1. – 323с. – ISBN 966-8157-10-9.
Т.2. – 288с. – ISBN 966-8157-10-9.

28. Дробот, Л. С. Соціально-побутове орієнтування для вчителів та учнів допоміжної школи : Посібник для вчителів / Л. С. Дробот, Н. І. Видрич. – К. : ІСДО, 1995. – 152 с.
29. Жидкова, Л.А. Сборник диктантов для вспомогательной школы / Л.А.Жидкова, Л.М.Каменецкая, З.П.Пономарева. – М. : Просвещение, 1966. – 2340с.
30. Жидкова, Л.А. Сборник статей для изложений во вспомогательной школе / Л.А.Жидкова, Л.М.Каменецкая. – М. : Просвещение, 1968. – 222с.
31. Журавлев, В.И. Домашние занятия в школе-интернате / В.И.Журавлев. – М. : Учпедгиз, 1961. – 120с.
32. З досвіду роботи спецшкол. Підвищення якості навчання в спеціальних школах. – К. : Рад.школа, 1965. – 136с.
33. Збірник основних керівних матеріалів про спеціальні школи-інтернати для дітей з дефектами розумового і фізичного розвитку / Уклад.Т.А.Гроза, М.Ф.Репа. – К. : Рад.школа, 1984. – 216с.
34. Ілляшенко, Т.Д. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання / Т.Д.Ілляшенко, Н.А.Бастун, Т.В.Сак. – К. : ІЗМН, 1997. – 128с.
35. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посібник – К. : Паливода, А. В., 2012. – 120с. – ISBN 978-966-437-328-6.
36. Кащенко, В.П. Педагогическая коррекция: Исправление недостатков характера у детей и подростков. Кн. для учителя. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1994. – 223с. – ISBN 5-09-006330-3.
37. Комплексна програма корекційних занять. Підготовчий 1-4 класи для загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей. – К. : Інкунабула, 2008. – 66с.
38. Кондратенко, В. Заїкання: феноменологія та основні напрями реабілітації: Посібник для вузів / В. Кондратенко, В. Ломоносов. – К. : КНТ, 2006. – 70с.
39. Кузьмина-Сыпратникова, Н.Ф. Пропедевтика обучения арифметике во вспомогательной школе / Н.Ф.Кузьмина-Сыромятникова. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 96с.
40. Логопедія: підручник / За ред. М. К. Шеремет. – 2-ге видання., перероблене та доповнене. – К. : Слово, 2010. – 672с. – ISBN 978-966-194-053-5.
41. Лурье, Н.Б. Воспитание глубоко умственно отсталого ребенка в семье / Н.Б.Лурье. – М. : Педагогика, 1972. – 55с.
42. Любченко, В.П. Збірник диктантів для допоміжних шкіл / В.П.Любченко. – К. : Рад.школа, 1960. – 136С.
43. Малярчук, А. Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал / А. Я. Малярчук. – К. : Літера ЛТД, 2004. – 104с.
44. Малярчук, А. Я. Исправление дефектов речи: Дидактический материал. В 2-х ч.: учебное пособие / А. Я. Малярчук. – К. : Литера ЛТД, 2008. –
Ч.1. – 304с.
Ч.2. – 208с.

- 45.Малярчук, А. Я. Розвиток усного і письмального мовлення молодих школярів / А. Я. Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 336с.
- 46.Малярчук, А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення недоліків: Навчальний посібник: У 2 ч. – К. : Літера, 2005. Ч.1 – 272с. Ч.2 – 184с.
- 47.Мачихина, Е.Ф. Внеклассная воспитательная работа во вспомогательной школе-интернате / В.Ф.Мачихина; под ред.В.П.Провоторова. – М. : Просвещение, 1978. – 126с.
- 48.Мачихина, Е.Ф. Внеклассная воспитательная работа во вспомогательной школе-интернате : пособ.для учителей и воспитателей / В.Ф.Мачихина. – 2-е изд., испр. – М. : Просвещение, 1983. – 104с.
- 49.Мерсиянова, Г.Н. Выполнение практических заданий учащимися вспомогательной школы / Г.Н.Марсиянова. – К.: Рад.школа, 1985. – 81с.
- 50.Мирский, С.Л. Особенности профессионального обучения во вспомогательной школе: пособие для учителя / С.Л.Мирский. – М. : Просвещение, 1966. – 104с.
- 51.Навчання дітей з важкими розумовими вадами: Посібник для вчителів / пер. з польськ. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2001 – 156с. – ISBN 966-7893-04-9.
- 52.Настольная книга педагога-дефектолога / Т. Б. Епифанцева, Т. Е. Киселенко, И. А. Могилёва [и другие]. – 3-е изд. – Ростов Н/Д.: Феникс, 2007. – 576 с. – (Сердце отдаю детям). – ISBN 978-5-222-11307-3.
- 53.Ночовка, В. Організація інклюзивного навчання у школі / В.Ночовка, В.Головко, О.Тимошук. – К. : Шк.світ, 2014. – 128с. – (б-ка «Шк.світу»). – ISBN 978-966-451-825-0.
- 54.Обучение детей с задержкой психического развития в подготовительном классе: пособие для учителя / Ред.-сост. В.Ф.Мачихина, Н.А.Цыпина. – М. : Просвещение, 1987. – 144с.
- 55.Обучение учащихся 1-4 классов вспомогательной школы (рус.яз, математика): пособ.для учителей / Под ред. В.Г.Петровой. – М. : Просвещение, 1982. – 285с.
- 56.Обучение детей с задержкой психического развития: пособ.для учителя / Под ред. Т.А.Власовой, В.И.Лубовского, Н.А.Никашиной. – М. : Просвещение, 1981. – 119с.
- 57.Огороднов, Д.Е. Опыт музыкального воспитания в школе-интернате / Д.Е.Огороднов, Т.В.Огороднова. – Л. : Учпедгиз, 1962. – 108с.
- 58.Одинцова, Т. С. Заикание у детей [текст] / Т. С. Одинцова. – Ростов – Н/Д. : Феникс, 2000. – 288с.(сер. «Медицина для вас»).
- 59.Одинченко, Л. К. Робочий зошит з географії для 7 класу допоміжної школи [текст] / Л. К. Одинченко, Л. С. Дробот. – К. : Проза, 2006. – 64с.
- 60.Опыт работы по физическому воспитанию в школе-интернате / Под ред. В.А.Бондаренко. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 48с.

61. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Зб.наук.праць. Вип.5 / За ред. В.В.Засенка, А.А.Колупаєвої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 264с. – ISBN 978-966-189-317.
62. Особенности психофизического развития учащихся специальных школ для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата / Под ред. Т.А.Власовой. – М. : Педагогика, 1985. – 128с.
63. Павлова, Н.П. Трудовое обучение в 1-3 классах вспомогательной школы: пособ.для учителя/ Н.П.Павлова. – М. : Просвещение, 1988. – 176с. – ISBN 5-09-000758-6.
64. Переслени, Л.И. Механизмы нарушения восприятия в аномальных детей: психофизиологическое исследование / Л.И.Переслени. – М. : Педагогика, 1984. – 160с.
65. Петрова, В.Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы / В.Г.Петрова. – М. : Педагогика, 1977. – 200с.
66. Пинский, Б.И. Коррекционно-воспитательное значение труда для психического развития учащихся вспомогательной школы / Б.И.Пинский. – М. : Педагогика, 1985. – 128с.
67. Питання догляду за особами з розумовою відсталістю в сучасній дефектології / Уклад. Л.М. Руденко. – К. : ДІА, 2007. – 128с.
68. Питання дефектології: міжвідомчий науково-методичний збірник. Вип.2. – К. : Рад.школа, 1966. – 176с.
69. Планування спрямоване на кожного учня: посібник з розроблення та впровадження індивідуальних навчальних планів: посібник – К : Паливода А. В., 2012. – 86с. – ISBN 978-966-437-336-1.
70. Повалева, М. А. Справочник логопеда / М. А. Повалева. – 7-е издание – Ростов Н/Д. : Феникс, 2007. – 446с.– (справочник). – ISBN 978-5-222-10806-2.
71. Подолання логопедичних проблем молодших школярів / Упоряд. Т.Бишова, О.Кондратюк. – К. : Шк.світ, 2006. – 128с. – (Б-ка «Шк.світу»).
72. Позакласна робота в Білоцерківській школі-інтернаті: з досвіду роботи. – К. : Рад.школа, 1961. – 84с.
73. Пороцкая, Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы: кн.для воспитателя / Т.И.Пороцкая. – М. : Просвещение, 1984. – 176с.
74. Прийменко, А.Н. Опыт эстетического воспитания в школе-интернате / А.Н.Прийменко; под ред. О.А.Апраксиной. – М. : Просвещение, 1964. – 172с.
75. Примірне Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Затв. Наказом МОН України від 08.06.2018р. за № 609 // Класному керівнику усе для роботи : науково-методичний журнал. – 2018. – № 7. – С.2-8.
76. Проблемы диагностики умственного развития учащихся / Под ред. З.И.Калмыковой. – М. : Педагогика, 1975. – 208с.

77. Прохоренко, Л. І. Формування самоконтролю на уроках математики у молодших школярів із ЗПП/ Л.І. Прохоренко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 48с. – ISBN 978-966-644-244-7 (науково-методичний посібник)
78. Психологічні аспекти корекційної роботи з дітьми-сиротами в умовах інтернатного закладу: наук.-метод.посіб. / Авт.-уклад. Т.С.Калініна, Г.О.Сіліна. – Х. : ХОНМІБО, 2008. – 84с.
79. Работа по русскому языку в школах-интернатах: сб.статей / Сост.В.Н.Смирнова. – М. : Учпедгиз, 1961. – 104с.
80. Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ століття: наук.-метод.зб.: В 2-х ч. / Ред.рада В.М.Доній, Г.М.Несен, І.Г.Єрмаков [та ін.]. – К. : ІЗМН, 1998.–
Ч.1. – 320с. – ISBN 966-597-080-1.
Ч.2. – 520с. – ISBN 5-7763-2292-8.
81. Рубинштейн, А.Я. Дидактический материал по русскому языку для 4 класса вспомогательных школ / А.Я.Рубинштейн, С.И.Харламов. – М. : Просвещение, 1969. – 447с.
82. Рубинштейн, С.Я. Психология умственно отсталого школьника / С.Я.Рубинштейн. – 3-е изд., перераб.и доп. – М.: Просвещение, 1986. – 192с.
83. Слепович, Е.С. Игровая деятельность дошкольников с задержкой психического развития / Е.С.Слепович. – М. : Педагогика, 1990. – 96с. – ISBN 5-7155-0249-7.
84. Смирнова, А.Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя вспомогательной школы: пособ.для учителей и воспитателей / А.Н.Смирнова. – 3-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1982. – 104с.
85. Сологуб, Г.П. Пробуждение личности: записки директора Очерской спецшколы Пермской обл./ Г.П.Сологуб.– 2-е изд., испр.и доп. – М. : Педагогика, 1987. – 208с.
86. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей-інвалідів: Збірник матеріалів / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Науковий світ, 2005. – 167с. – ISBN 966-645-389-4
87. Специальная педагогика: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Л. И. Аксёнова, Б. А. Архипов, Л. И. Беякова [и др.]; под редакцией Н.М. Назаровой. – 3-е изд., испр. – М. : Академия, 2004. – 400с. – ISBN 5-7695-1725-5.
88. Специальная дошкольная педагогика и психология: Сборник программ нормативных курсов для ВУЗов / Под общей редакцией В. И, Селивёрстова. – М. : Гуманитарное издание центра ВЛАДОС, 2001. – 336с. – ISBN 5-691-00643-6.
89. Стадненко, Н.М. Нариси з психології розумово відсталої дитини / Н.М.Стадненко.– К.: Рад.школа, 1967.–116с.
90. Суворова, Г.Ф. Совершенствование учебного процесса в малокомплектной начальной школе / Г.Ф.Суворова. – М. : Педагогика, 1980. – 88с.

91. Умственное развитие учащихся вспомогательной школы / Под ред. Ж.И.Шиф. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 184с.
92. Універсальний дизайн – це: практичні поради для кожного / Упоряд. Л.Байда, А.Стеценко, К.Баграмян. – К., 2015. – 40с.
93. Учебно-воспитательная работа в школе-интернате для детей с церебральным параличом: кн.для учителя / Сост. М.В.Ипполитова. – М. : Просвещение, 1986. – 111с.
94. Учебно-воспитательная работа в школе-интернате / Под ред. В.Е.Гмурмана. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 336с.
95. Флерова, Ж. М. Логопедия / Ж. М. Флерова. – 2-е изд. – Ростов-Н/Д : Феникс, 2004. – 320с. – (серия «Мир вашего ребёнка»).
96. Хохліна, О. П. Розумовий розвиток учнів молодших класів школи інтенсивної педагогічної корекції у процесі трудового навчання [текст]: Навчально-методичний посібник / О. П. Хохліна. – К. : Вежа, 2005. – 144с.
97. Хохліна, О. П. Корекційна спрямованість трудового навчання в допоміжній школі: навч.-метод.посіб. / О.П.Хохліна. – К. : Імідж Прінт, 2006. – 176с. – ISBN 966-96753-0-8.
98. Школа для кожного: посіб./Кпоряд. Л.Байда. – К., 2015. – 60с.
99. Эк, В.В. Обучение наглядной геометрии во вспомогательной школе: пособ.для учителя / В.В.Эк, М.Н.Перова. – М. : Просвещение, 1983. – 136с.
100. Эстетическое воспитание в школе-интернате: 5-6 классы. Вып.2 / Под ред. О.А.Апраксиной. – М. : АПН РСФСР, 1963. – 96с.
101. Эстетическое воспитание в школе-интернате: сб.статей / Под ред. О.А.Апраксиной. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 112с.

ЛОГОПЕДИЯ

1. Алмазова, Е.С. Логопедическая работа по восстановлению голоса у детей / Е.С.Алмазова. – М. : Просвещение, 1973. – 151с.
2. Астапов, В.М. Введение в дефектологию с основами нейро- и патопсихологии : Учеб.пособ. / В.М.Астапов.– М. : МПА, 1994. – 216с. – ISBN 5-87977-003-6.
3. Бельтюков, В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии) / В.И.Бельтюков. – М. : Педагогика, 1977. – 176с.
4. Беккер, К.-П. Логопедия. – пер. с нем. / К.-П.Беккер, М.Совка. – М. : Медицина, 1981. – 288с.
5. Блінова, Г.Й. Подолання мовленнєвих вад дітей: у 2-х ч. / Г.Й.Блінова. – К. : Благовіст, 2005. – Ч.1. – 288с. – ISBN 966-8010-17-5.

6. Винарская, Е.Н. Раннее речевое развитие ребенка и проблемы дефектологии: Периодика раннего развития. Эмоциональные предпосылки освоения языка: кн.для логопеда / Е.Н.Винарская. – М. : Просвещение, 1987. – 160с.
7. Винокур, А.С. Подолання мовного недорозвинення у дітей шкільного віку / А.С.Винокур. – К. : Рад.школа, 1977. – 144с.
8. Виправлення вад мовлення у дошкільників / Упоряд. В.Л.Чайко. – К. : Шк.світ, 2009. – 112с. – (б-ка «Шк.світу»). – ISBN 978-966-451-397-2.
9. Власенко, И.Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи / И.Т.Власенко.– М. : Педагогика, 1990. – 185с.
10. Волкова, Г.А. Игровая деятельность в устранении заикания у дошкольников: кн.для логопеда / Г.А.Волкова. – М. : Просвещение, 1983. – 144с.
11. Волкова, Г.А. Логопедическая ритмика: учеб.пособ.для студентов / Г.А.Волкова. – М. : Просвещение, 1985. – 191с.
12. Вопросы логопедии: недостатки речи, чтения и письма у уч-ся мл.классов / Под ред. Р.Е.Левиной. М. : АПН РСФСР, 1959. – 254с.
13. Выгодская, И.Г. Устранение заикания у дошкольников в игре : кн.для логопеда / И.Г.Выгодская, Е.Л.Пеллинер, Л.П.Успенская. – М. : Просвещение, 1984. – 175с.
14. Гольдберг, А.М. Розвиток писемної мови в учнів молодших класів шкіл глухих / А.М.Гольдберг. – К. : Рад.школа, 1968. – 128с.
15. Гришвина, А.В. Игры-занятия с детьми раннего возраста с нарушениями умственного и речевого развития: кн.для логопеда. Из опыта работы / А.В.Гришвина, Е.А.Пузыревская, Е.В.Сочеванова. – М. : Просвещение, 1988. – 93с. – ISBN 5-09-000393-9.
16. Грошенко, И.А. Изобразительная деятельность во вспомогательной школе: учеб.пособ.для студентов /И.А.Грошенко. – М. : Просвещение, 1982. – 168с.
17. Гуцал, Л. Корекція заїкання у молодших школярів: навч.-метод. посіб. / Людмила Гуцал, Світлана Миронова. – К. : Шк.світ, 2010. – 120с. – (Б-ка «Шк.світу»). – ISBN 978-966-451-416-0.
18. Дидактичний матеріал з української мови для 5 класу допоміжної школи / Уклад. Г.М.Плешканівська. – К. : РНМК, 1992. – 164с.
19. Ермакова, И.И. Коррекция речи при ринолалии у детей и подростков: кн.для логопеда / И.И.Ермакова. – М. : Просвещение, 1984. – 143с.
20. Ефименкова, Л.Н. Коррекция звуков речи у детей: кн. для логопеда / Л.Н.Ефименкова. – М. : Просвещение, 1987. – 200с.
21. Иваненко, С.Ф. Формирование навыков чтения у детей при тяжелых нарушениях речи: кн.для логопедп / С.Ф.Иваненко. – М. : Просвещение, 1987. – 240с.
22. Иваненко, С.Ф. Формирование восприятия речи у детей с тяжелыми нарушениями произношения: кн.для учителя / С.Ф.Иваненко. – М. : Просвещение, 1984. – 144с

23. Игры в логопедической работе с детьми: пособие для логопедов и воспитателей детсадов / Под ред. В.И.Селиверстова. – К. : Рад.школа, 1985. – 184с.
24. Капустин, А.И. Методика преподавания истории: учеб.пособ.для студентов-дефектологов и учителей вспомогательных школ / И.А.Капустин, П.Е.Ковтонюк. – Славянск : СГПИ, 1992. – 136с.
25. Каше, Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи : пособие для логопеда / Г.А.Каше. – М. : Просвещение, 1985. – 207с.
26. Кондратенко, В. Заїкання: феноменологія та основні напрями реабілітації: навч.посіб. / В.Кондратенко, В.Ломоносов. – К. : КНТ, 2006. – 70с.
27. Левина, Р.Е. Нарушения письма у детей с недоразвитием речи / Р.Е.Левина. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 312с.
28. Логопедія: підручник / За ред.М.К.Шеремет. – 2-ге вид., перероб.та доп. – К. : Слово, 2010. – 672с. – ISBN 978-966-194-053-5.
29. Логопедична робота з дітьми // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2008. – верес.(№ 9). – спецвипуск.
30. Логопед к дитячому садку / Упоряд. В.Семизорова. – К. : Шк.світ, 2007. – 128с. – (б-ка «Шк.світу»). – ISBN 978-966-451-127-5.
31. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови : Метод.реком. Ч.1. Свистячі і шиплячі звуки /Уклад. М.В.Артюх. – К. : ІЗМИ, 1996. – 164с.
32. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови : Метод.реком. Ч.2. Звуки «Л» і «Р»/ Уклад. М.В.Артюх. – К. : ІЗМИ, 1996. – 100с.
33. Лопухина, И. Логопедия, 550 занимательных упражнений для развития речи.: пособ.для логопедов и родителей / И.С.Лопухина. – М. : Аквариум, 1995. – 384с. – ISBN 5-85684-048-8.
34. Лубовский, В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии) / В.И.Лубовский. – М. : Педагогика, 1978. – 24с.
35. Методические указания по обследованию речи умственно отсталых школьников: для студентов / Сост. Л.Л.Логвинова. – Славянск : СГПИ, 1987. – 32с.
36. Настольная книга педагога-дефектолога / Т.Б.Епифанцева, Т.Е.Киселенко, И.А.Могилева и др. – 3-е изд. – Ростов Н/Д : Феникс, 2007. – 576с. – (Сердце отдаю детям). – ISBN 978-5-222-11307-3.
37. Обучение и воспитание дошкольников с нарушениями речи: кн.для учителя. Из опыта работы / Ред.-сост. С.А.Миронова. – М. : Просвещение, 1987. – 142с.
38. Одинцова, Т.С. Заикание у детей / Т.С.Одинцова. – Ростов Н/Д : Феникс, 2000. – 288с. – ISBN 5-222-01508-4.
39. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е.Левиной. – М. : Просвещение, 1968. – 368с.

40. Очерки по патологии речи и голоса / Под ред. С.С.Ляпидевского. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1967. – 235с.
41. Очерки по патологии речи и голоса / Под ред. С.С.Ляпидевского. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1963. – 152с.
42. Поваляева, М.А. Справочник логопеда / М.А.Поваляева. – 7-е изд. – Ростов Н/Д : Феникс, 2007. – 446с. – ISBN 978-5-222-10806-2.
43. Подолання логопедичних проблем молодших школярів / Упоряд. Т.Бишова, О.Кондратюк. – К. : Шк.світ, 2006. – 128с. – (б-ка «Шк.світу»). – ISBN 966-8651-59-6.
44. Плешканівська, Г.М. Дидактичний матеріал з української мови для 4 класу допоміжної школи / Г.М.Плешканівська. – 2-ге вид. – К. : Рад.школа, 1986. – 232с.
45. Плешканівська, Г.М. Українська мова в 5 класі допоміжної школи : навч.посіб.для вчителя / Г.М.Плешканівська. – К. : ІЗМН, 1996. – 212с. – ISBN 5-7763-9223-3.
46. Правдина, О.В. Логопедия: учеб.пособ.для студентов / О.В.Правдина. – 2-е изд., доп.и перераб. – М. : Просвещение, 1973. – 272с.
47. Преодоление заикания у дошкольников / Под ред. Р.Е.Левинной. – М. : Педагогика, 1975. – 160с.
48. Рау, Е.Ф. Смешение звуков речи у детей / Е.Ф.Рау, В.И.Рождественская. – М. : Просвещение, 1972. – 208с.
49. Рождественская, В.И. Игры и упражнения для исправления заикания: пособ.для воспитателя д/сада / В.И.Рождественская, А.И.Павлова. – К. : Рад.школа, 1987. – 96с.
50. Рождественская, В.И. Воспитание речи заикающихся дошкольников: пособ.для учителей-логопедов / В.И.Рождественская. – М. : Учпедгиз, 1960. – 64с.
51. Селиверстов, В.И. Заикание у детей / В.И.Селиверстов. – М. : Просвещение, 1972. – 160с.
52. Спирова, Л.Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (1-4 классы) / Л.Ф.Спирова. – М. : Педагогика, 1980. – 192с.
53. Спирова, Л.Ф. Вопросы методики обучения русскому языку детей с нарушениями речи (Обучение грамоте) / Л.Ф.Спирова, Р.И.Шуйфер. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 100с.
54. Спирова, Л.Ф. Учителю о детях с нарушениями речи: кн.для учителя / Л.Ф.Спирова, А.В.Ястребова. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1985. – 144с.
55. Схема логопедического обследования детей, страдающих нарушениями речи / Упоряд. Н.И.Гахова. – Х. : ХОИУУ, 1998. – 27с.
56. Таптапова, С.Л. Коррекционно-логопедическая работа при нарушениях голоса: кн.для логопеда / С.Л.Таптапова. – М. : Просвещение, 1984. – 112с.

57. Трофименко, Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія / Л.І.Трофименко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 104с. – ISBN 978-966-189-316-9.
58. Успенская, Л.П. Сборник речевого материала для исправления произношения звуков у дошкольников. Вип.2./ Л.П.Успенская, М.Б.Успенский. – М. : Учпедгиз, 1962. – 200с.
59. Флерова, Ж.М. Логопедия / Ж.М.Флерова. – 2-е изд. – Ростов Н/Д : Феникс, 2004. – 320с. – (сер. «Мир вашего ребенка»). – ISBN 5-222-01143-7.
60. Фомичева, М.Ф. Воспитание у детей правильного произношения: пособ.для воспитателя д/сада / М.Ф.Фомичева. – 3-е изд., перераб.и доп. – М. : Просвещение, 1980. – 240с.
61. Фомичева, М.Ф. Воспитание у детей правильного произношения: пособ.для воспитателя д/сада / М.Ф.Фомичева. – М. : Просвещение, 1966. – 236с.
62. Хватцев, М.Е. Как предупредить и устранить недостатки голоса и речи у детей: кн.для родителей / М.Е.Хватцев. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 88с.
63. Хватцев, М.Е. Недостатки речи у детей: пособ.для учителя / М.Е.Хватцев. – 3-е изд. – М. : Учпедгиз, 1948. – 128с.
64. Хілько, А.С. Неврологічні основи логопедії / А.С.Хілько. – Слов'янськ : СДП, 1994. – 68с.
65. Чевелева, Н.А. Исправление заикания у детей / Н.А.Чевелева; под ред. Р.Е.Левиной. – М. : Просвещение, 1964. – 64с.
66. Червакова, И.М. Трудные судьбы /И.М.Червакова; Демина, Л.В. Бегуны / Л.В.Демина. – М. : Знание, 1988. – 192с.
67. Ястребова, А.В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы: кн. для учителя-логопеда / А.В.Ястребова. – 2-е изд., доп. – М. : Просвещение, 1984. – 159с.

ПОРУШЕННЯ ЗОРУ

1. Белецкая, В.И. Охрана зрения слабовидящих школьников : пособ.для учителя /В.И.Белецкая, А.Н.Гнеушева. – М. : Просвещение, 1982. – 127с.
2. Воспитание и обучение слепого дошкольника / Под ред. Л.И.Солнцевой. – М. : Просвещение, 1967. – 75с.
3. Гудим, І.М. Програмно-методичний комплекс розвитку незрячих дітей від народження до 6 років: метод. реком. Дидактичне забезпечення педагогічного супроводу дітей раннього віку з важкими порушеннями зору / І.М.Гудим, С.В.Кондратенко, Л.А.Нафікова. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 50с. – ISBN 978-966-189-325-1.
4. Гудим, І.М. Програмно-методичний комплекс розвитку незрячих дітей від народження до 6 років: програма розвитку дітей з важкими порушеннями зору від 3 до 6 років / І.М.Гудим, Л.С.Вавіна. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 106с. – ISBN 978-966-189-324-4.

5. Дети с глубокими нарушениями зрения / Под ред. М.И.Земцовой, А.И.Каплан, М.С.Певзнер. – М. : Просвещение, 1967. – 376с.
6. Ермаков, В.П. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения: справочно-методич.пособ.для учителя / В.П.Ермаков, Г.А.Якунин. – М. : Просвещение, 1990. – 223с. – ISBN 5-09-002821-4.
7. Жихарев, А.М. Воспитательная работа в школе-интернате для слепых детей: кн. для воспитателя / А.М.Жихарев. – М. : Просвещение, 1984. – 126с.
8. Зислина, Н.Н. Нейро-физиологические механизмы нарушения зрительного восприятия у детей и подростков / Н.Н.Зислина. – М. : Педагогика, 1987. – 168с.
9. Каплан, А.И. Охрана остаточного зрения в школе для слепых детей / А.И.Каплан. – М. : Просвещение, 1965. – 128с.
- 10.Каплан, А.И. Если ребенок плохо видит / А.И.Каплан, Н.Г.Морозова. – М. : Педагогика, 1969. – 77с.
- 11.Клушина, Н.В. Формирование пространственных и геометрических представлений у слепых детей: учеб.пособ.для студентов / Н.В.Клушина. – М. : Просвещение, 1984. – 120с.
- 12.Костючек, Н.С. Словарная работа на уроках русского языка в школе слепых (начальные классы) / Н.С.Костючек. – М. : АПН РСФСР, 1963. – 40с.
- 13.Мизрахи, В.М. Проблемы кожно-оптического восприятия цвета слепыми: сб.статей / В.М.Мизрахи. – Х. : ХГУ, 1993. – 48с.
- 14.Програмно-методичний комплекс розвитку незрячих дітей від народження до 6 років: програма ранньої допомоги дітям з важкими порушеннями зору від народження до 3-х років / Уклад. Л.С.Вавіна. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 68с. – ISBN 978-966-189-323-7.
- 15.Самбикин, Л.Б. Игры для слепых детей: пособ.для работников школ слепых детей. / Л.Б.Самбикин. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1960. – 232с.
- 16.Свиридюк, Т.П. Подготовка слабовидящих детей в школе / Т.П.Свиридюк. – К. : Рад.школа, 1984. – 96.
- 17.Свиридюк, Т.П. Формирование интереса к учению у слабовидящих школьников / Т.П.Свиридюк. – К. : Рад.школа,1985. – 136с.
- 18.Сермеев, Б.В. Физическое воспитание слабовидящих детей : пособ.для учителя / Б.В.Сермеев. – М.: Просвещение, 1983. – 96с.
- 19.Скороходова, О.И. Как я воспринимаю и представляю окружающий мир / О.И.Скороходова. – М. : АПН РСФСР, 1954. – 368с.
- 20.Солнцева, Л.И. Развитие компенсаторных процессов у слепых детей дошкольного возраста / Л.И.Солнцева. – М. : Педагогика, 1980. – 192с.
- 21.Сушко, В.Я. Зрячие становятся слепыми / В.Я.Сушко. – К. : ІСДО, 1994. – 136с.
- 22.Физической подготовленности и закаливанию слабовидящего ребенка – максимальное внимание / Ред.О.А.Шендра. – Х. : Ред.- издат.отдел облполиграфиздата, 1990. – 16с.

Статті з періодичних видань

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Дефектолог. – 2010. – берез. (№ 3). – С. 3-5.; Соціальний педагог. – 2010. – квіт.(№ 4). – С. 3-6.; Практика управління закладом освіти. – 2010. – № 10. – С. 28-32.; Інформаційний збірник МОНУ. – 2010. – № 34-36. – С. 43.
2. Про порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах: Наказ МОНУ від 02.04.2015р. за № 1/9-169 // Психолог довкілля. – 2015. – трав.(№ 5). – С. 4.
3. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ МОНУ від 9.12.2010р. за №1224 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 1. – С. 231-234.
4. Маматказін І. Інклюзивне навчання: система корекційно-розвивальної допомоги учням / Ігор Маматказін, Надія Манченко // Дефектолог. – 2017. – трав.(№ 5). – С. 4-7.
5. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних закладів щодо процедури переходу до інклюзивного навчання дітей з особливими потребами // Завуч. – 2009. – лип.(№ 19). – С. 13-20.
6. Нормативне забезпечення інклюзивного навчання / Алла Колупає ва, Наталія Софій, Юлія Найда, Лідія Даниленко // Директор школи. – 2011. – берез.(№ 9). – С. 26-32.
7. Балакірська Л.В. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами / Л.Балакірська // Педагогічна майстерня . – 2011. – № 6. –С. 11-13.
8. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 10-14.
9. Бочковський В. Робота з дітьми з особливими потребами / Валентин Борковський, Олег Казмірук // Психолог. – 2011. – лип.(№ 25). – С. 3-20.
10. Винзер М. От интеграции к инклюзии: история специального образования в XX веке / М.Винзер // Дефектология. – 2010. – № 6. – С. 9-20.
11. Волкова К.С. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивному закладі як шлях подолання перепон у навчанні особливих дітей / К.С.Волкова // Класному керівнику усе для роботи. – 2017. – № 1. – С. 10-13.
12. Головань Л. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами / Людмила Головань // Психолог. – 2012. – жовт.(№ 19). – С. 10-17.
13. Губарева Н.В. Особливості інклюзивної освіти в Росії / Н.В.Губарева // Педагогічна майстерня. – 2013. – № 2. – С. 20-22.

14. Даниленко Л. Організація діяльності інклюзивної школи / Лідія Даниленко // Директор школи. – 2011. – лют.(№ 8). – С. 21-27.
15. Допплер Дж. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах / Джоан Допплер, Тім Лорман, Умеш Шарма // Дефектологія. – 2009. – № 3. – С. 9-13.
16. Дмитрієва О.А. Інклюзивна освіта в Швеції / О.А.Дмитрієва // Шкільному психологу усе для роботи. – 2012. – № 8. – С. 12-16.
17. Запровадження інклюзивної освіти в ЗОНЗ / Упоряд. С.В.Корніцова // Управління школою. – 2011. – № 1-3. – С. 73-92.
18. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами / Тамара Ілляшенко // Директор школи. – 2009. – верес.(№ 34). – С. 20-24.
19. Інклюзивна освіта в законодавчому просторі // Відкритий урок. – 2009. – № 10. – С. 88-89.
20. Інклюзивна освіта // Відкритий урок. – 2009. – № 2. – С. 19.
21. Інклюзивне навчання: партнерські стосунки з родинами / Алла Колупаєва, Наталія Софій, Юлія Найда // Директор школи. – 2010. – берез (№ 10). – С. 20-25.
22. Інклюзивна освіта в теорії і практиці діяльності школи / Алла Колупаєва, Наталія Софій, Юлія Найда, Лідія Даниленко // Директор школи. – 2011. – лют(№ 7). – С. 17-22.
23. Інклюзія // Психолог. – 2010. – серп.(32). – спецвипуск.
24. Кавун Ю. Інклюзивна освіта / Юлія Кавун, Марина Ворон // Дефектолог. – 2007 – № 5. – С. 4-11.
25. Київська В.В. Інклюзивна освіта. Проект «Рівний – рівному» / В.В.Київська, Ю.В.Пастухова // Управління школою. – 2013. – № 13-15. – С. 71-80.
26. Клім-Клімашевська А. Освіта дітей з особливими потребами в умовах інклюзії: досвід Польщі / Анна Клім-Клімашевська // Рідна школа. – 2015. – № 3. – С. 72-74.
27. Коваленко О. Інклюзивна освіта: формувати нову філософію державної політики / Ольга Коваленко // Коментар до інформаційного збірника МОНУ. – 2009. – № 7. – С. 13-17.
28. Колісник Н.В. Музико терапія як засіб колекційного впливу на розвиток дітей з особливими потребами / Н.В.Колісник // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 6. – С. 9-11
29. Колупаєва А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / Алла Колупаєва // Практика управління навчальним закладом. – 2010. – № 4. – С. 8-12.
30. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / Алла Колупаєва // Дефектологія. – 2009. – № 4. – С. 3-4.
31. Колупаєва А. Засадничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти / Алла Колупаєва // Дефектологія. – 2009. – № 2. – С. 3-7.

32. Колупас ва А.А. Сучасна інклюзивна парадигма в освіті дітей з особливими потребами / А.А.Колупасова, Л.В.Наконечна // Педагогіка і психологія. – 2017. – № 1. – С. 57-63.
33. Конопацька О Інклюзивне навчання / Олена Конопацька // Директор школи. – 2011. – листоп.(№ 43). – С. 22-27.
34. Кот М. Спеціальний корекційний заклад освіти – шлях до розвитку дитини з особливими потребами / Микола Кот // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 4. – С. 42-45.
35. Кравець Н. Особливості розумової працездатності школярів в умовах інклюзивної форми навчання / Ніна Кравець, Валентина Шорохова // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 2-56.
36. Кравчинська Т. Освіта дітей з особливими потребами / Т.Кравчинська // Післядипломна освіта в Україні. – 2017. – № 1. – С. 77-79.
37. Кривоносова О.В. Науковий доробок у галузі інклюзивної освіти в Україні / О.В.Кривоносова, О.Ф.Федоренко // Дефектологія. – 2012. – № 3. – С. 11-16.
38. Крикун А. Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті / Анастасія Крикун // Рідна школа. – 2013. – № 11. – С. 77-80.
39. Крокер Ш. Політика підтримки іклюзії (Канадський досвід) / Шеріл Крокер // Дефектологія. – 2009. – № 4. – С. 4-6.
40. Кузьмінська Л.Д. Соціально-психологічні аспекти управління інклюзивним навчанням у ЗОНЗ / Леся Кузьмінська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 9. – С. 29-32.
41. Кулик В. Вимоги до обстеження дітей, які потребують інклюзивного навчання та виховання / Володимир Кулик, Галина Войтенко // Дефектолог. – 2011. – листоп.(№ 11). – С. 3-5.
42. Лагодюк В.Ю. Організаційно-педагогічні умови інтеграції дітей із особливими потребами в загальноосвітній простір / В.Ю.Лагодюк // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 5. – С. 2-7.
43. Лиманова Е.В. Интеграция детей с ограниченными возможностями здоровья в массовую общеобразовательную школу / Е.В.Ливанова // Дефектология. – 2010. – № 5. – С. 83-86.
44. Лісовська А. Соціальна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами / Алевтина Лісовицька, Ірина Пивоварова // Школа. – 2012. – № 7. – С. 30-33.
45. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти / Тім Лорман // Дефектологія. – 2010. – № 3. – С. 3-11.
46. Луценко І. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання / Інна Луценко // Практика управлінням закладом освіти. – 2010. – № 10. – С. 33-39.
47. Луценко І. Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україна / І.Луценко // Початкова школа. – 2017. – № 3. – С. 53-56.

48. Маржановська Т. Застосування методів сенсорної стимуляції у структурі комплексної абілітації дітей з особливими потребами / Тетяна Маржановська, Ольга Склянська // Психолог. – 2012. – жовт.(№ 19). – С. 48-49.
49. Маслей О. Працюємо з дітьми з особливими освітніми потребами. Тренінг для педагогів / О.Маслей // Дитина з особливими потребами. – 2017. – № 2. – С. 24-31.
50. Масловська Ю.С. Психологічні аспекти інклюзивної освіти / Ю.С.Масловська, О.В.Козлітіна, Л.В.Туріщева // Управління школою. – 2015. – № 22-24. – С. 91-95
51. Мороз Б. Упровадження нових інформаційних технологій в умовах інклюзивної системи навчання / Борис Мороз, Людмила Коваль // Дефектологія. – 2010. – № 2. – С. 28-30.
52. Муренець Л.С. Використання наочності в школі для дітей із особливими освітніми потребами / Л.С.Муренець // Управління школою. – 2014. – №16-18. – С.13-16.
53. Пацай Т. Школа для всіх дітей : інклюзивна освіта: перший крок до розуміння / Тетяна Пацай // Дефектолог. – 2017. – січ.(№ 1). – С. 4-5.
54. Пацай Т. Організація та проведення інклюзивного навчання: методичні рекомендації на допомогу керівникам ДНЗ, педагогічним працівникам / Тетяна Пацай // Дефектолог. – 2017. – лют.(№ 2). – С. 8-23.
55. Пацай Т. Алгоритм роботи щодо організації та впровадження інклюзивного навчання у навчальному закладі / Т.В.Пацай // Логопед. – 2017. – лип.(№ 7). – С. 2-6.
56. Полторакіна Н. Інклюзивна освіта: навчаємо і виховуємо разом / Ніна Полторакіна // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2013. – № 5. – С.1 01-104.
57. Полударова А.Л. Тиждень інклюзивної освіти / А.Л.Полударова, В.В.Щорс // Шкільному психологу усе для роботи. – 2011. – № 12. – С. 2-32.
58. Рассказова О.І. Організація уроків толерантності як умова розбудови інклюзивної освіти в Україні / О.І.Рассказова, Н.В.Тарасенко // Дитина з особливими потребами.– 2016. – № 3. – С. -9.
59. Романовська Д. Інклюзивне навчання в школі / Діана Романовська // Психолог. – 2012. – листоп.(№ 21).– С. 39-41.
60. Сак Т.В. Технологія зворотного зв'язку в інклюзивному навчанні / Т.В.Сак // Дефектологія. – 2012. – № 4. – С. 2-5.
61. Сак Т. Організація навчального процесу в інклюзивному класі / Тамара Сак // Дефектологія. – 2011. – № 2. – С. 8-11.
62. Сак Т. Психологічний пусковий учнів із затримкою психічного розвитку в інклюзивному класі (діагностичний напрям) / Тамара Сак // Дефектологія. – 2009. – № 1. – С. 16-19.

63. Сак Т. Інструментарій оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами в інклюзивному класі / Тамара Сак // Дефектологія. – 2011. – № 3. – С. 6-9.
64. Сак Т. Контроль та оцінювання соціальної компетентності учнів з особливого психофізичного розвитку в інклюзивному класі / Тамара Сак // Дефектологія. – 2010. – № 4. – С. 8-11.
65. Сак Т. Технологія порт фоліо в інклюзивному класі / Тамара Сак // Дефектологія. – 2009 – № 4. – С. 6-9.
66. Скрипок Р.Т. Застосування ігрових технологій навчання. Уроки соціально-побутового орієнтування для особливих дітей / Р.П.Скрипек // Трудове навчання в школі. – 2017. – № 4. – С. 34-37.
67. Спірна М.В. Інноваційні підходи до організації навчання дітей із особливими потребами. З досвіду діяльності ПМПК / М.В.Спіріна // Логопед. – 2014. – № 3. – С. 19-27.
68. Сусла А.М. Пісочна терапія в роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку / А.М.Сусла, Н.В.Тарасенко // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 6. – С. 6-8.
69. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи / Оксана Таранченко // Дефектологія. – 2011. – № 1. – С. 18-23
70. Таранченко О. Соціальне інтегрування: ключовий концепт інклюзії / Оксана Таранченко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 3. – С. 7-15.
71. Тараскіна Л.В. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі в умовах упровадження інклюзивної моделі навчання / Л.В.Тараскіна // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 5. – С. 8-11.
72. Ткаченко Н.А. Інклюзивне навчання / Н.А.Ткаченко // Шкільному психологу усе для роботи. – 2013. – № 4. – С. 2-4.
73. Трохимчик М.О. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / М.О.Трохимчук // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 2. – С. 2-4.
74. Червонець І.В. Організація навчально-виховного процесу в класах з інклюзивним навчанням / І.В.Червонець // Завучу усе для роботи. – 2014. – № 3-4. – С. 2-6.
75. Шинкаренко В. Інклюзивне навчання – пріоритетний напрям національної освіти / Віра Шинкаренко // Коментар до інформаційного збірника МОНУ. – 2010. – № 10. – С. 8-18
76. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти / Ігор Ярмошук // Шлях освіти. – 2009. – № 2. – С. 24-28.

1. . Створення інклюзивного освітнього простору в дошкільному навчальному закладі // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 9. – С. 35-36.
2. Андрущенко О.О. Організація інклюзивної освіти в ДНЗ / О.О.Андрущенко // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 2. – С. 5-7.
3. Баташева Н. Особливості перцептивного та когнітивного компонентів емоційної сфери дошкільників із ЗПР / Наталія Баташева // Особлива дитина: навчання та виховання.– 2017. – № 2. – С. 48-55.
4. Дичківська І. Інклюзивна освіта: шлях впровадження / Ілона Дичківська // Дошкільне виховання. – 2013. – № 12. – С. 3-6.
5. Дятленко Н. Розвиток дошкільного навчального закладу на основі інклюзивних цінностей / Наталія Дятленко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 9. – С. 30-34.
6. Євтушенко С. Організація роботи з дітьми, що мають обмежені можливості здоров'я / С.Євтушенко, О.Бикова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 11. – С. 16-21.
7. Інклюзивна освіта в дошкільному закладі комбінованого типу // Дитячий садок. – 2013. – лип.(№ 27). – спецвипуск.
8. Колупаєва А. ДНЗ для дітей з особливими потребами. Інклюзивна освіта: стратегії впровадження / Алла Колупаєва // Дитячий садок. – 2009.– серп.(№ 29-31). – С. 6-9.
9. Коршенко Н. Таємниці мнемотехніки: рекомендації щодо застосування інноваційного методу в групах із ЗПР / Наталія Коршенко // Дитячий садок. Управління. – 2016. – лип.(№ 7). – С. 12-16.
10. Коршенко Н. Автоматизація звуків за допомогою казки-зв'язки. Використання казкотерапії в корекції мовленнєвих порушень у дітей із ЗПР / Наталія Коршенко // Дефектолог. – 2017. – квіт. (№ 4). – вкладка.
11. Крикун А. Включення дітей з особливими потребами в освітнє середовище / Анастасія Крикун // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 10. – С. 9-15.
12. Куцолапська А. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у ДНЗ / Альона Куцолапська // Психолог довкілля. – 2016. – жовт. (№ 10). – С. 4-5.
13. Мазуренко І. Організація ігрової діяльності дітей з особливими потребами. Ланцюжок ігор на цілий день / Ірина Мазуренко // Дитячий садок. – 2013. – січ.(№ 3). – С. 4-8.
14. Миронова С. Особливості інклюзивної дошкільної освіти / Світлана Миронова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 11. – С. 8-15.
15. Обухівська А. Інклюзивна освіта: соціально-психологічний супровід «особливої» дитини / Антоніна Обухівська // Психолог дошкільця. – 2012. – берез.(№ 3). – С. 4-8.

16. Орленко І. Пісочна терапія з дітьми в умовах інклюзивної освіти / Ірина Орленко // Психолог дошкілля. – 2012. – січ.(№ 1). – С. 16-18.
17. Семак С.М. Наступність дошкільної та початкової освіти в організації інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами / С.М.Семак // Дитина з особливими потребами. – 2015. – № 3. – С. 2-4.
18. Софій Н. Індекс інклюзії: наскільки ми розуміємо інклюзивну освіту? / Наталія Софій // Дитячий садок. Управління.– 2016. – груд.(№ 12). – С. 4-11.
19. Теренова О.І. Дружба – це велика сила. Пізнавальна-розвивальна гра у спеціальній групі компенсаційного типу для дітей із ЗПР / О.І.Терехова, Н.А.Волкова // Дошкільний навчальний заклад. – 2012. – № 10. – С. 44-45.
20. Шинкаренко В. Дітям з особливими потребами – рівний доступ до якісної освіти / Віра Шинкаренко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 10. – С. 4-8.
21. Шинкаренко В. Інклюзивна освіта: навчаємо і виховуємо разом / Віра Шинкаренко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 11. – С. 4-7

Інклюзивна освіта в початковій школі

1. Діти з особливими потребами: типологія // Початкова освіта. – 2010. – листоп.(№ 42). – С. 6-11.
2. Колотило Л.М. Розвиток комунікативних компетентностей на уроках української мови в молодших школярів з особливими потребами / Л.М.Колотило // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 4. – С. 9.-10.
3. Нагорна О. Діти з особливими освітніми потребами: особливості корекційно-виховної роботи / Ольга Нагорна // Початкова освіта. – 2012. – листоп. (№ 43). – С. 2-8. (продовж. В №45-2012р).
4. Перехід до інклюзивного навчання дітей з особливими потребами: методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних закладів // Початкова освіта. – 2010. – листоп.(№ 42). – С. 11-18.
5. Прохоренко Л. Формування саморегуляції навчальної діяльності школярів із ЗПР / Леся Прохоренко // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2017 – № 2. – С. 7-16.
6. Сак Т. Оцінювання навчальних досягнень учнів 1-2 класів в умовах інклюзивного навчання / Тамара Сак // Дефектологія. – 2010. – № 2. – С. 3-5.
7. Сак Т. Психологічні умови реалізації державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами / Тамара Сак // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2013. – № 2. – С. 3-6.
8. Стасів О. Дивись на нас як на рівних / Оксана Стасів // Початкова освіта. – 2010. – листоп.(№ 42). – С. 18-24.

9. Таранченко О. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання / Оксана Таранченко // Початкова школа. – 2013. – № 4. – С. 51-54.
10. Таранченко О. Ефективні технології викладання в інклюзивній школі / Оксана Таранченко // Початкова школа. – 2017. – № 5. – С. 50-53.

Освіта дітей з вадами слуху

1. Заяц Н.В. Розвиток творчих здібностей дітей з вадами слуху / Н.В.Заяц // Обдарована дитина. – 2010. – № 6. – С. 63-67.
2. Ступка Л.М. Грамотійчики: використання ігрових моментів при індивідуальній роботі з дітьми, які мають порушення фонематичного слуху / Л.М.Ступка // Початкове навчання та виховання. – 2017. – № 1-2. – С. 25-41.
3. Таранченко О. Діти з порушеннями слуху в інклюзивному закладі / Оксана Таранченко // Дефектологія. – 2010. – № 4. – С. 3-7.
4. Таранченко О. Можливості оптимізації навчання дітей зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчального закладу / Оксана Таранченко // Дефектологія. – 2009. – № 2. – С. 8-10.

Освіта дітей з вадами зору

1. Артемова Ю. Інклюзивний підхід до навчання дітей із тяжкими вадами зору / Юлія Артемова // Дефектолог. – 2009. – верес.(№ 9). – С. 18-22.
2. Егоров П.Р. Адаптивные компьютерные технологии в инклюзивном образовании детей с проблемами зрения / П.Р.Егоров // Инновации в образовании. – 2012. – № 7. – С. 101-106.

Освіта дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР)

1. Концепція науково-методичного забезпечення формування навчальної діяльності учнів із затримкою психічного розвитку (Проект) / Тамара Сак, Леся Прохоренко, Ірина Омельченко [та ін.] // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2015. – № 3. – С. 7-17.
2. Баташева Н. Особливості формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із ЗПР / Наталія Баташева // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2016. – № 4. – С. 59-66.
3. Баташева Н. Особливості перцептивного та когнітивного компонентів емоційної сфери дошкільників із ЗПР / Наталія Баташева // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2017. – № 2. – С. 48-55.
4. Вечірка, Н. Сенсорна інтеграція як чинник розвитку дошкільників (робота з дітьми із ЗПР) / Наталія Вечірка // Дефектолог. – 2018. – січ.(№ 1). – С. 12-16.

5. Добриніна С.М. Особливості корекції мовлення дітей із ЗПР / С.М.Добриніна // Дитина з освітніми потребами. – 2016. – № 2. – С. 13-15.
6. Карчевська І. Магнітна дошка як засіб активізації пізнавального розвитку дітей із ЗПР / Ірина Карчевська // Дефектолог. – 2017. – січ. (№ 1). – С. 33-36.
7. Константинова Є.М. До бабусі завітаймо і тварин ми всіх упізнаймо! : інтегроване заняття з розвитку мовлення з дітьми із ЗПР / Є.М.Константинова // Логопед. – 2017. – № 1. – С. 36-39.
8. Коршенко Н. Автоматизація звуків за допомогою казки-зв'язки : використання казкотерапії в корекції мовленнєвих порушень у дітей із ЗПР / Наталя Коршенко // Дефектолог. – 2017. – берез.(№ 3). – вкладка.
9. Коршенко Н. Таємниці мнемотехніки: рекомендації щодо застосування інноваційного методу в групах із ЗПР / Наталя Коршенко // Дитячий садок. Управління. – 2016. – лип.(№ 7). – С. 12-16.
10. Куцоласька А.М. Психокоригувальні вправи з дітьми із затримкою психічного розвитку / А.М.Куцоласька // Дитина з особливими потребами. – 2016. – №1. – С. 10-15.
11. Лісовецька І.М. Програма розвитку пізнавальних процесів молодших школярів із ЗПР «Крок за кроком» / В.М.Лісовецька // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 5. – С. 26-31. (продовження – № 7. – С. 24-31; № 8. – С. 23-31).
12. Омельченко І. Технологія формування хронотипу комунікативної діяльності у дітей із ЗПР / Ірина Омельченко // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2015. – № 2. – С. 59-66.
13. Омельченко І. Ставлення родини до феномену улюбленої іграшки у дошкільників із ЗПР / Ірина Омельченко // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2016. – № 1. – С. 30-37.
14. Омельченко І. Програма «Розвиток мовлення» для дітей із ЗПР : концептуальне підґрунтя та алгоритми реалізації / Ірина Омельченко // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2016. – № 4. – С. 41-51.
15. Павлючик А.І. Словникова робота в 1 класі ІПК. За програмою для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із ЗПР / А.І.Павлючик // Початкове навчання та виховання. – 2017. – № 1-2. – С. 21-24.
16. Прохоренко Л. Діагностика саморегуляції навчальної діяльності школярів із ЗПР / Леся Прохоренко // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2016. – № 3. – С. 36-43.
17. Прохоренко Л. Формування саморегуляції навчальної діяльності школярів із ЗПР / Леся Прохоренко // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2017. – № 2. – С. 7-16.
18. Сак Т. Як організувати навчання школярів із ЗПР в інклюзивному класі / Тамара Сак // Початкова школа. – 2017. – № 7. – С. 47-49.

19. Сак Т. Організація навчання школярів із ЗПР різних психолого-педагогічних типів / Тамара Сак // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2017. – № 1. – С. 13-20.
20. Соловйова І.С. Зустрічаємо весну с Громиком. Використання інноваційних технологій у комплексному занятті з розвитку мовлення дітей 4-5 років із ЗПР / І.С.Соловйова // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 8. – С. 19-22.
21. Терета О. У царину слова: формування зв'язного мовлення дошкільників із ЗПР / Олена Терета // Дефектолог. – 2017. – верес. (№ 9). – С. 0-29.

